DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-36

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДИДАКТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ІСТОРІЇ В ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

Удод О. А.
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу української історіографії
Інститут історії України НАН України
м. Київ, Україна

Проблема взаємодії академічної історичної науки та дидактики історії у навчальних закладах відноситься до розряду (і не завжди одиночних) вічно актуальних. В умовах сучасної російсько-української війни роль історії як світогляду та предмету викладання стає критично важливою. Протистояння в галузі історії – це боротьба українців за право на ім'я: бути у світовій історії як Україна, а не Малоросія. В інформаційному просторі з початком війни по відношенню до ролі історії в цьому цивілізаційному протистоянні вводяться і одразу переважають означення мілітарного штибу: історіографічна війна (А. Аржаковський), історіографічна блокада (І. Колесник), друга «холодна війна» (О. Лисенко), реанімація фашистської ідеології (Т. Снайдер). Публічний простір і освітня сфера на відміну від академічної науки є досить вразливими в контексті інформаційної війни, фейків, маніпуляцій історією та потреби в розвитку критичного мислення. Але академічна історія не може бути перенесена у навчальну історію «як є». Вона повинна проходити процес дидактичної редукції та адаптації. Головна проблема – це наявність розриву (дисонансу) між «високою» академічною наукою (монографії, дискусії) та реальною шкільною чи університетською практикою викладання. Саме у навчальній аудиторії відбувається трансформація змісту (контенту) історії – перехід від простого накопичення фактів (фактоцентризму) до осмислення історичних процесів та концептів (модернізація, імперія, ідентичність, тоталітаризм тощо).

У сучасній українській історичній дидактиці накопичено достатньо аналітичного матеріалу, щоб сформулювати концептуальні (методологічні) засади взаємодії історичної науки і освіти. Концептуальні засади дидактичного використання академічної історії в освітній практиці – це система принципів, підходів і методів, які забезпечують ефективне впровадження академічного історичного знання в освітній процес. Вони визначають, як саме академічна історія трансформується

у дидактично придатну форму, доступну для учнів і студентів, зберігаючи при цьому наукову вірогідність і освітню цінність. Базові принципи інтеграції академічного знання такі: 1) *мультиперспективність (багаторакурсність):* презентація минулого через спектр різних поглядів (різних соціальних груп, етносів, держав) замість єдиної «правильної» («офіційної») версії; 2) *генералізація навчального матеріалу, спрощення без викривлення*: складні наукові теорії, монографічні дискусії та масиви джерел адаптуються відповідно до вікових та психологічних особливостей учнів/студентів, але при цьому зберігається їхня наукова точність. Є глибокий зміст у відомій сентенції, яку приписують Альберту Ейнштейну: «якщо ви не можете пояснити це шестирічній дитині, ви самі цього не розумієте» та Ернесту Резерфорду: «справжнє наукове відкриття має бути таким, щоб його можна було пояснити навіть служниці»; 3) *перехід від фактоцентризму до проблемності*: замість механічного переліку фактів освітня практика запозичує в академічної науки проблемний підхід – аналіз причин, наслідків, альтернатив розвитку подій та мотивації історичних діячів; 4) *історичний контекстуалізм та антропологізація*: відмова від оцінки минулого з позицій сучасної моралі; фокус на «історії повсякденності» та досвіді людини відповідної епохи; 5) *критичний аналіз джерел*: освітня практика запозичує інструментарій академічного історика. Учні/студенти вчаться працювати безпосередньо з першоджерелами (документами, спогадами, артефактами), відрізняти факти від інтерпретації та виявляти маніпуляції чи пропаганду. Університетські викладачі можуть скористатися популярними нині напрацюваннями Пітера Помаранцева («Як виграти інформаційну війну», «Це не пропаганда», «Нічого правдивого й усе можливо») про принципи протидії авторитарній пропаганді.

В умовах війни в інформаційному просторі домінує, на жаль, історична політика, а не наука й освіта. Найбільший резонансний приклад – українсько-польське протистояння у сфері історичної пам’яті (Волинь 1943 р. та ін.): провал польсько-українського форуму істориків (травень 2026 р.) та наступний за ним конфлікт на рівні президентів Польщі й України (позбавлення/повернення орденів, війна пам’ятників і топоніміки). Ключові виклики та протиріччя у цій сфері – це ідеологічні (конфлікт між деміфологізацією, прагненням академічної науки до об’єктивності та дидактичною функцією виховання патріотизму чи громадянської ідентичності) та виклики, пов’язані з часовим розривом (проблема застарівання підручників та механізми швидкого трансферу нових наукових відкриттів у навчальні програми).

Найбільш актуальні проблеми сучасної української історичної науки, що мають вирішальний вплив на освітню практику, полягають

у інституалізації/верифікації предмету історії України та її розмежуванні (умовному) із всесвітньою історією. Дається взнаки управлінська неспроможність МОН України поєднати вивчення історії України і всесвітньої історії та нерозуміння методологічних засад історії як науки. Ще понад 35 років тому Омелян Пріцак («Що таке історія України», 1990 р.) писав: «Історія України – це всесвітня історія в межах України… Історія України – невід'ємна частина глобальних цивілізаційних процесів. Українська історія – своєрідний мікрокосм світової історії, що відбиває загальноцивілізаційні тенденції у локальному контексті». Є сенс говорити про викладання не історії України (акцент на територію, просторовий фактор), а *української історії* (наш погляд на світову історію). Поки це не буде зроблено, українські історики будуть постійно тупцювати на місці, оскільки матимуть дихотомію: з однієї сторони – світова історія, з другої сторони – історія України. Або ж попадати в незручні, анекдотичні ситуації з «глобальною історією України» (що рівнозначно «глобусу України»).

Інша, не менш важлива проблема – це інституалізація/верифікація новітньої історії та сучасної історії (або історії сучасності). Порівняльне мовознавство дає позитивну підказку методологам (теоретикам) історії. У німецькій мові – Zeitgeschichte, у англійській – Contemporary History, у французькій – Historie de present означає, насправді, не звичну для нас «сучасну історію», а за словами французького історика Жака Ревеля, «історизацію сучасного». У цьому приховується глибинне розуміння предмету історії – «минуле в сучасності» (Іван Курілла). Не будувати дистанцію між минулим і сучасністю («відстоювання подій»), а вивчати сучасність методами й прийомами історичної науки та історичної дидактики, враховуючи при цьому такі основні риси історії сучасності: 1) тимчасова близькість до подій, які ще не завершені; 2) наявність живої пам'яті (ризик суб'єктивізації, ідеологізації); 3) переважання джерел типу медіа, свідчень, документів часу; 4) історик як учасник, а не лише дослідник, рефлексія над власною позицією; 5) готовність до ревізії і нових прочитань у майбутньому («переписування історії»).

Історикам варто також подолати когнітивну проблему щодо використання назви «Україна» у співвідношенні з історичним часом, незважаючи на зміни найменування чи картографічні зображення. Україна як історичне поняття – це не лише державне утворення XX–XXI ст., а цілий пласт уявлень і практик, які змінювалися від середньовіччя до сьогодення. Потребує переосмислення історичної суб'єктності України та утвердження в історичній освіті *історіографічної суб'єктності* України. Адже, за словами І. Лисяка-Рудницького, Україна – не просто територія чи етнос, а історична ідея, яка реалізується у політичному часі.

Історична наука була і повинна бути на сторожі здорового глузду, а історична освіта – виховувати українців («щоб не бути такими, як росіяни…»).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-37

HEALING MEMORY ЯК МОДЕЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВІД ТРАВМИ ДО СТІЙКОСТІ

Філіпович М. Б.
кандидат історичних наук, доцент,
Почесний професор Балтійського науково-дослідного інституту
проблем трансформації економічної сфери,
м. Рига, Латвійська Республіка,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Академія рекреаційних технологій і права
м. Луцьк, Україна

Історична освіта в Україні тривалий час залишалася заручницею травматичних наративів, що формувалися під впливом воєнних конфліктів, колоніальної політики та ідеологічних маніпуляцій. Стереотипи й міфи, закорінені у колективній пам'яті, не лише ускладнюють міжнаціональний діалог, але й перешкоджають формуванню стійкої громадянської ідентичності. У цьому контексті концепція Healing Memory («пам'ять як зцілення») постає як інноваційна модель трансформації історичної освіти – від відтворення травми до формування стійкості [8]. Адже, ми живемо у світі, де минуле постійно нагадує про себе – через пам'ятники, підручники, родинні історії, а нині й через війну.

Українська історична освіта десятиліттями працювала з травматичним досвідом, але часто відтворювала його у формі конфліктних наративів. Сьогодні ми маємо шанс змінити цю парадигму. Модель Healing Memory пропонує шлях від травми – до стійкості, від болю – до відновлення. Події XX ст. – війни, депортації, репресії – залишили глибокі сліди у свідомості українців. Історична освіта часто відтворювала ці травми у вигляді негативних стереотипів («ворог», «зрадник», «жертва»), що закріплювало конфліктні наративи й перешкоджало формуванню культури діалогу. На подолання цих конструктів спрямова Healing Memory, яка пропонує новий підхід до історичної